

ВИПЕРЕДЖУВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК ФОРМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті пропонується аналіз нетрадиційної для вищої освіти форми організації навчання, що зумовить ефективність підготовки майбутніх педагогів для провадження освітньої діяльності в умовах сучасної української школи. Зроблена спроба дати теоретичне обґрунтування сутності випереджувального навчання як форми успішної підготовки майбутніх педагогічних працівників. Проаналізовано категорії, що створюють теоретичне підґрунтя для застосування прийомів випереджувального навчання, вказано чинники успішності процесу його запровадження та реалізації у вищій школі.

Ключові слова: форма, принцип, розвиток, випередження, перспектива, управління, керування.

Модернізація педагогічної освіти спонукає до підготовки педагогічних працівників нової генерації та створення умов для становлення і розвитку динамічних моделей професійного та особистісного розвитку педагогів. Сучасні моделі спричинять ефективне формування таких компетентностей, як: навчання впродовж життя, загальна культурна компетентність, здатність критично мислити, уміння ставити цілі та досягати їх, майстерність працювати в команді, умілість спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіння іншими сучасними вміннями.

На шляху розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань педагогічний працівник має стати одночасно і об'єктом, і провідником позитивних змін. Успішність такого підходу зумовлюватиметься розв'язанням низки протиріч: між потребами студентів у здобутті професійних знань та можливостям їх задоволення; між потенціалом студентів у педагогічній галузі і можливостями його реалізації в реальному процесі навчального закладу; між професійними цілями, що усвідомлює майбутній педагогічний працівник і можливостями їх реалізації в освітньому процесі вищого навчального закладу тощо.

Сучасний освітній процес у вищому навчальному закладі потребує, серед інших актуальних питань, переосмислення змісту на користь зростання частки альтернативних (варіативних) форм навчання та виховання. На думку багатьох дослідників процесу професійної підготовки майбутнього вчителя на часі підвищення уваги до змісту педагогічної освіти (Зязюн І.А., Алексюк А.М. та інші), усвідомлення специфіки використання різних педагогічних технологій, що може суттєво вплинути на підвищення ефективності засвоєння знань студентами та учнями (Бондар В.І., Мороз О.Г., Пехота О.М., Бобрицька В.І.) та питань індивідуалізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя (Пехота О.М.). Педагогічна наука базується на історично перевірених дослідженнях форм організації навчання (Коменський Я.А., Песталоцці Й.Г., Герbart Й.Ф., Дістервег Ф.А., Ушинський К.Д.), розробці різних аспектів випереджувальної освіти (Лисенкова С.М., Новіков П.М., Зуєв В.М., Батишев С.Я. та інші). Перехід до компетентнісно-зорієнтованої освіти передбачає підготовку "нового вчителя", здатного до засвоєння своєї ролі координатора, помічника, що надихатиме дитину до творчої діяльності в процесі створення та осмислення нового. У багатьох дослідженнях мова йде про важливість спрямування навчання майбутніх педагогічних працівників на випереджувальний характер, але пошук та запровадження сучасних форм організації такого процесу ще не стали предметом пильної уваги науковців.

Метою нашої статті є уточнення сутності, виявлення чинників ефективності випереджувального навчання як форми ефективною та успішною підготовки майбутніх педагогічних працівників до професійної діяльності в умовах сучасної педагогічної освіти.

Звернемось до категоріального апарату. У світлі сучасних бачень поняття "форма" досить багатозначне і розглядається як: спосіб, прийом теоретичного дослідження або практичної реалізації будь-чого; спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретної задачі; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного пізнання дійсності [7, с. 786]. Варто зазначити, що в науці поняття "форма" та "зміст" нерозривно пов'язані і, водночас, відносно самостійні. Важливий внесок у розуміння співвідношення категорій вніс Г. Гегель, який писав, що зміст є не що інше, як перехід форми у зміст, а форма є не що інше, як перехід змісту у форму [1, с. 389]. Отже, будь-який зміст має форму

(формований), а форма – змістовна. Кожна з форм має свою структуру, яка відображає впорядкованість усіх її елементів, ознак.

У дидактиці форма, найчастіше, розглядається як спосіб організації навчання. У формах організації навчання втілюється, у встановленому порядку і режимі, зовнішнє вираження узгодженої діяльності суб'єктів. Доцільність застосування певної форми визначається конкретною дидактичною метою, змістом і методами навчальної роботи.

Головним принципом модернізації педагогічної освіти є принцип випереджаючого розвитку [7]. Розглянемо це питання детальніше. Принцип розуміється як центральне поняття, основоположна ідея, що пронизує певну систему знання і субординує його; означає вимогу розгортання самого знання у систему, де всі теоретичні положення логічно пов'язані між собою і впливають певним чином одне з одного [10, с. 519].

Розвиток – незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів; один із загальних видів зв'язку [10, с. 555]; процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого стану до нового якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого. Методологічного значення набуває положення, що розвиток особистості відбувається в діяльності, яка керується системою мотивів, притаманних даній особистості [2, с. 289].

Одним з витоків ідеї розвивального навчання є методика, започаткована у минулому столітті Л.М. Лисенковою. Включити кожного учня в активну діяльність на всіх уроках, перевести поверхові уявлення про матеріал теми до стійкого розуміння, стійких навичок – ось стрижень методики педагога-новатора. Результат досягається через відповідним чином організований процес навчання або "випередження" [3, с. 6]. Випереджати – це значить бути здатним постійно, цілеспрямовано та систематично засвоювати знання, уміння, навички, цінності, відносини, орієнтації, норми поведінки, способи і форми спілкування [5]. Отже, орієнтування на принцип випереджаючого розвитку передбачає незворотне, спрямоване і закономірне розгортання процесу підготовки педагогічних працівників у систему, в якій усі компоненти логічно пов'язані між собою і впливають певним чином одне з одного. Відтак, розглянемо чинники процесу, що зумовлюють "випередження".

Перший чинник полягає в активізації процесу учіння, включенні кожного суб'єкта в роботу за допомогою "коментованого управління". Відомо, що коментувати – це давати коментар, коментарі до якого-небудь тексту; роз'яснювати, тлумачити що-небудь [8]; давати роз'яснювальні або критичні міркування чи витлумачення певних подій і фактів громадського, наукового, культурного життя. Поняття "управління" має багато граней, тому воно використовується в ряді наукових дисциплін, кожна з яких трактує його в контексті специфіки предмета дослідження. Управління – це функція високоорганізованих систем (соціологічних, біологічних, технічних), що забезпечує їхню структурну цілісність, підтримання заданого режиму діяльності, реалізацію програми досягнення мети [9, с. 657]; цілеспрямована дія на об'єкт із метою зміни його стану, або поведінки у зв'язку зі зміною певних обставин.

На основі аналізу багатьох підходів до аналізу категорій "управління" і "керування", звернемо увагу на те, що другий термін значно ширший, оскільки застосовується до різних видів людської діяльності. Втім, найбільшого значення набуває саме "керування", що виражає спрямовуючий характер діяльності людини або групи людей, на чолі з якими здійснюється діяльність певного колективу.

Наріжним каменем підготовки майбутніх педагогічних працівників для роботи в сучасній українській школі є положення, що діяльність у процесі суб'єкт суб'єктної взаємодії взаємокерована [3, с. 18]. Відтак, більш коректним, на нашу думку, є застосування поняття "коментоване керування".

Актуального значення набуває теза "Ні кроку без думки!". С.М. Лисенкова була глибоко переконана, що вчити дітей мислити вголос варто з самого першого дня навчання [3, с. 4]. Отже, сучасний педагог зобов'язаний керуватись такою тезою.

У системі вищої освіти запорукою успіху виступає орієнтація на "активну відповідь", як першорядну умову високого зворотного зв'язку, ефективного ділового контакту: доводжу – згадую правило – перевіряю. Підкреслимо, що на відміну від проблемного навчання, за якого право відповіді надається найбільш слабкому учневі, "випереджувальне" навчання – навпаки. Сильний учень (а потім й інші) говорить все, що він робить за завданням учителя від початку до кінця, і веде за собою інших [3, с. 18]. У результаті у всіх гарна дикція, виразна, розвинена мова. Усі дії виконуються свідомо, обгрунтовано та аргументовано [3, с. 37]. Відтак, помітно зростає авторитет того, хто коментує і підвищується увага та активність на занятті всіх інших. Це дозволяє працювати на майбутні теми програми, тобто започатковувати їх перспективне вивчення, або "перспективу".

Перспективна підготовка, на думку С.М. Лисенкової, є "побіжним включенням в уроки найбільш складних і важливих питань курсу шляхом їх наближення до досліджуваного в даний момент матеріалу" [3, с. 21]. Мета перспективи – збільшити час на засвоєння складних питань, тем і розділів програми. Такий прийом дає можливість заощадити час, реалізувати індивідуальний та диференційований підхід.

Основна увага приділяється узагальненню та закріпленню знань. Матеріал для перспективної підготовки пропонується брати з підручника, але використовувати і додаткові мікро вправи, що будуть

конкретизувати, розвивати основні положення навчального матеріалу. У такий спосіб, створюються умови для формування в свідомості внутрішніх логічних зв'язків між модулями, темами, окремими поняттями. Суб'єкт спонукається до самостійної, свідомої й активної діяльності учіння.

Завдяки постійно діючому зворотному суб'єкт-суб'єктному зв'язку виробляється гармонійний, комплексний навчальний навик (думаю – промовляю – записую). Відтак, з'являється більше часу для поглибленої роботи за засвоєним матеріалом для подальшої перспективної підготовки [3, с. 22].

Ефективним чинником, що характеризує випереджуваність у навчанні, є атмосфера позитивного емоційного забарвлення освітнього процесу, підґрунтя якої утворюють відсутність напруги, поспіху та знервованості, перевантаження в роботі. Важливого значення набирає теза про те, що кожен "вчиться і керувати, і виконувати, і розпоряджатися, і підкорятися" [3, с. 20]. Поступово, коментоване керування перетворюється на доказове коментування–міркування при розв'язанні проблем. Методологічної цінності набуває думка, що коментування з міркуваннями і доказами – "логічно цілісне висловлювання і можливе тільки на основі глибокого знання теорії" [3, с. 21]. Відтак, створюються засади, що забезпечують випередження.

Ефективність вказаного підходу до організації освітнього процесу підтверджується багаторічною практикою музичної освіти. Варто нагадати про метод "забігання наперед та повернення до вивченого", який започаткований славетним музикантом і педагогом Д.Б. Кабалевським знайшов своє продовження в методі перспективи і ретроспективи Е.Б. Абдуліна і є невід'ємною складовою процесу музичного виховання особистості.

У контексті нашого аналізу варто вказати на дослідження І.М. Трубавіної [9]. Дослідниця запропонувала застосування випереджувальних завдань, що спрямовані на повне або часткове самостійне оволодіння матеріалом до його вивчення за програмою, а також на підготовку до його засвоєння на занятті. Випереджувальні завдання систематизовано: за характером навчально-пізнавальної діяльності, за часом виконання, за обсягом, за прийомами розумової діяльності; для індивідуальної (передбачають врахування реальних навчальних можливостей студентів при постановці завдання) і групової роботи (мають бути зорієнтованими на самостійну роботу кожного, на основі чого здійснюється виконання завдання загалом). Особливість їх полягає у добровільності вибору та виконання.

Проведений аналіз спонукає до узагальнень. Ефективність та успішність підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності передбачає формування педагога здатного ефективно діяти в умовах сучасної динамічної освіти, нести відповідальність за власні дії та вчинки та зумовлюється усвідомленням важливості врахування чинників, що зумовлюють випереджувальний характер такої підготовки.

У процесі підготовки педагогічних працівників для проведення освітньої діяльності подальшої розробки вимагають концептуальні, проектно-технологічні засади переведення різних типів закладів освіти із режиму функціонування в режим випереджувального розвитку педагогічних систем, а також оволодіння педагогами теорією й методологією проектування розвивального освітнього середовища, застосуванням "перегорнутого", контекстного навчання та інших форм організації сучасного освітнього процесу.

Використані джерела

1. Гегель Г.В.Ф. Лекции по эстетике: в 2т. Москва,1999. Т.1. 622 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічний словник. Київ, 1997. 366 с.
3. Лысенкова С.Н. Методы опережающего обучения: Кн. для учителя: Из опыта работы. Москва, 1988. 192 с.
4. Нова Українська Школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/> (дата звернення: 07.03.2018)
5. Новиков П.М., Зуев В.М. Опережающее профессиональное образование: Научно-практическое пособие. Москва, 2000. 266 с.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва,1977. 846 с.
7. Проект концепції розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dogromadskogo-obgovorennya-proekt-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 06.03.2018)
8. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970 – 1980. Т. 4. С. 244.
9. Трубавіна І. М. Випереджаючі пізнавальні завдання як засіб організації самостійної роботи...: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 Харків, 1995. 24 с.
10. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ, 2002. 742 с.

Hrysiuk Y.

**THE ADVANCED TEACHING AS A FORM
OF TEACHERS' TRAINING IN THE CONTEXT
OF THE PEDAGOGICAL EDUCATION MODERNIZATION**

The article proposes the analysis of a non-traditional for higher education form of teaching, which will determine the effectiveness of future teachers' training for conducting the educational work in a modern Ukrainian school. The main principle of the Ukrainian pedagogical education modernization is the principle of the advanced development. The author attempts to identify the origins of this approach.

On the basis of the scientific and methodological literature study, it is suggested that the orientation on the principle of the advanced development implies irreversible, directed and logical developing of the process of teachers' training into the system in which all the components are logically linked to each other and follow from each other.

Special attention is paid to the review of the methods and techniques of pedagogy of the last century, which were implemented in the form of the advanced teaching. On the basis of the analysis of many approaches, the factors that, in the author's opinion, can contribute to the effectiveness of the advanced teaching as a form of successful future teachers' training for the professional work in a modern, dynamic pedagogical education.

In the center of attention there is the learning process aimed at generalizing and consolidating knowledge and which is accordingly organized. Among the factors there is the activation of the learning process, the inclusion of each subject into the work with the help of commented management. For the process of future teachers' training the basic principle is that the work under the subject-subject interaction is inter-controlled.

A future teacher must be guided by the focus on the "active response" as the primary condition for a high feedback, an effective business contact, which involves learning to think aloud since the first day of studying, a conscious and reasoned comment on the training actions by the algorithm: I prove – I recall the rule – I check.

To increase the time to learn complex issues, topics and parts of the syllabus, it is expedient to include complex and important issues of the course in the content of the lessons by bringing them closer to the studied material. Such a method of perspective preparation gives the opportunity to save time, to implement individual and differentiated approaches, to create conditions for the formation of internal logical connections between modules, themes, and separate concepts in the consciousness. Thanks to the constantly acting reciprocal subject-subject interaction, a harmonious, complex learning skill is formed (I think – I say – I write).

The author of the article points out the benefits of using the advanced teaching, among which: an individual is involved into an independent, conscious and active learning; there is more time for the profound work on the basis of the self-mastered material; the atmosphere of positive emotional coloration of the educational process appears, the bases of which make the lack of tension and rush, nervousness and overload in the work; each individual learns to manage, to execute, to order and to obey.

In the process of the purposeful and systematic work the "commented management" is transformed into a proof-based "commenting-thinking" while solving problems. The idea that the commenting with thinking and evidences is a logically integrated utterance and is possible only on the basis of thorough knowledge of the theory is of methodological significance. Thus, the bases providing the advancement are created.

Key words: advancement, management, commenting, perspective preparation, principle, development.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.